8. Мицкевич А. Пан Тадеуш (прев. Е. Каранов) / Мицкевич А. – София: Придворна печатница, 1901.
9. П. М. Книгата и читателят в България. Социологическо изследване. // Бюлетин на СБП – Център за литературни изследвания. – София. – 1974. – № 6.
10. Miłosz Cz. Księgi biblijne./Miłosz Cz. – Kraków: Wyd. Literackie, 2003.
11. Neches N. Poetry in Motion: 100 Poems from the Subways and Buses./Neches N. - NY: W. W. Norton & Company, 1996.
12. Piela M. Czesław Miłosz jako tłumacz Biblii hebrajskiej./Piela M. // Studia Judaica 8. – Kraków. – 2005. – № 1–2 (15–16). – S. 213–239.
13. Piela M. Jakiego przekładu Biblii hebrajskiej brakuje w Polsce. / Piela M. // Studia Judaica 10. – Kraków. – 2007. – № 2 (20). – S. 235–250.

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2012 р.

К. Рікев

МІЛОШ: БОЛГАРСЬКІ КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ

У статті наводиться роздум про сенс і можливі інтерпретації терміна «світовий автор» за допомогою аналізу присутності в сучасній болгарській культурі лауреата Нобелівської премії Чеслава Мілоша. Болгарські переклади та критичні огляди робіт Мілоша демонструють яскравий художній та інтелектуальний контекст, в деяких випадках зачіпають конкретні національні і культурні питання. Головний висновок статті у тому, що несподіваний внесок Чеслава Мілоша, який породив дебати з приводу сакральної функції болгарської мови, доводить його «світовий» статус.

K. Rikev

MIŁOSZ: BULGARIAN CONTEXTS

The paper reflects on the meaning and possible reinterpretations of the cliché term „world author" through analysis of Nobel prize winner Czesław Miłosz's presence in contemporary Bułgarian culture. Bulgarian translations and critical reviews of Miłosz's works reveal vivid artistic and intellectual contexts that in some cases depict specific national cultural issues, rather than the author's universal messages. The paper's leading conclusion is that Czesław Miłosz's unexpected contribution to debates over the sacral function of Bulgarian language validates his "world author" status.

УДК 821.161.2: 929 Кармалюк (О43.3)

Л. В. Романенко

ІСТОРИЧНА ТЕМАТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПРО ПОДІЛЬСЬКОГО ВАТАЖКА НАРОДНИХ МЕСНИКІВ – УСТИМА КАРМАЛЮКА)

У статті здійснюється аналіз сучасних творів про відомого в XIX столітті подільського народного месника. Образ Устима Кармалюка представлений досить широко і в сучасній українській прозі історичної тематики, і в драматичних творах, але художнє осмислення його відрізняється від інтерпретації цієї теми у творчості письменників XIX – XX століть. Устим Кармалюк у варіації І. Лагунова, зокрема, постає як виключно фольклорний образ, що символізує свою епоху, часи боротьби за свободу українського народу, за його звільнення з-під гніту українських, польських і російських поміщиків.

Ключові слова: *літературна кармалюкіана, белетристика, образ, творча*

інтерпретація, розбійництво, символ, етнос, поетика, драматична поема.

Сучасна наука про літературу дедалі активніше долає кон'юнктурні підходи до фахового осмислення широко представленої у письменстві історичної тематики. Із огляду на це сьогочасним убачається дослідження творів словесності про національного героя України, ватажка месницьких загонів першої третини XIX століття Устима Кармалюка.

З'ясування специфічних ознак художнього моделювання цієї постаті не втрачає своєї актуальності. Адже в умовах становлення молодої української держави вчені здобувають можливість пізнати художню історію, звільнену від заангажованого тлумачення справді лицарських сторінок минулого. Багатий фольклорний матеріал про отамана «дивних розбійників», як і твори письменників XIX – XX століття (Марка Вовчка, М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської, В. Гжицького, М. Зарудного, А. Малишка), так і сучасних авторів (О. Гижі, А. Гудими та інших) потребують сучасного наукового прочитання, а то й першоатестації, що зумовлюється необхідністю цілісного, системного аналізу художньої історії України.

Окрім того, літературні твори про Кармалюка ще не розглядалися під кутом зору втілення концепцій героїчних і трагічних відтинків нашої історії, визначення співмірності історичних і художніх конфліктів, з'ясування поетикальної специфіки творення характеру видатної історичної особи. **Актуальність** обраної теми зумовлюється й тим, що літературна кармалюкіана має своє специфічне завдання – виформовувати національну свідомість, примножувати й розвивати історичний духовний досвід етносу, передавати моральні уроки прийдешнім поколінням.

Слід завважити, що в розвідках Л. Барабан, Л. Мельник, М. Сиротюка, В. Сокола, В. Тищенка, І. Цуркана, І. Чернової та інших дослідників розглянуто окремі аспекти порушеної проблеми. Одначе донині відчуваємо брак її концептуального інтегративного осмислення. Відтак сьогочасним вважаємо аналіз художнього матеріалу про Кармалюка і крізь виміри ідеї націєтворення як домінантної, залучення його до ширшого ідейного простору задля декодування історичної та художньої правди про українську націю.

Українська література – національна модель загальноєвропейського літературного процесу – має у своєму арсеналі поважну кількість високохудожніх творів історичної тематики. Чільне місце з-поміж них належить творам про національно-визвольну боротьбу нашого народу. Одне з чільних місць кармалюкіана посідає і в новітній українській літературі. Найбільш значними, на нашу думку, творами є романи Василя Кучера «Устим Кармалюк» (1954), Володимира Гжицького «Кармалюк» (1971), Олександра Гижі «Облога Кармалюка» (1990), Андрія Гудими «Устим Кармалюк» (1992). Характерною їх ознакою є зображення історичної величі народного героя, відтворення боротьби народних мас за соціальне і національне визволення. У творах новітнього письменства схрещуються найбільш суспільно вартісні національні, соціальні й моральні координати історії України. Вдумливий читач проймається гордістю за свій народ, його героїв, що є носіями високих моральних цінностей, мужності та відваги.

Аналіз літературної кармалюкіани у статті спирається на положення, найбільш поширене серед дослідників. Його центром є теза про співвідношення історичного факту з художнім вимислом і художнім домислом. Відповідно до цього твори поділяються на художньо-історичні, художньо-документальні та історико-художні. Твори про Кармалюка органічно поєднують у собі ознаки всіх трьох груп.

Одне слово, висвітлення повстансько-визвольної діяльності Кармалюка в польській, російській і частково українській історіографіях, із зрозумілих причин, мало

тенденційний характер – «вибілювалася» політика загарбників України. Спроби вітчизняних істориків об'єктивно простежити найпосутніші детермінанти руху часто зустрічали відчутний опір шовіністичних ідеологій.

Усі тенденційні тлумачення пережила історія Кармалюка, створена в українському фольклорі. Вона відбиває погляди тих, хто підтримував народного оборонця, повсякчас звертався до нього, шукаючи захисту від гноблення. Українська ж літературна кармалюкіана сприймається нині як вираження національної самосвідомості народу. Її ідеї, образний лад акумулюють суспільні настрої доби, передають величне за сенсом почуття, що нині кваліфікуємо як національну гордість українця.

Антикріпосницький рух, очолений Устимом Кармалюком, за своєю значимістю, тривалістю, кількістю учасників і територіальним розмахом по праву належить до числа найвизначніших у вітчизняній історії. Незважаючи на поразку, він справив великий вплив на соціально-економічне та суспільно-політичне життя України. Народний месник закінчив свій життєвий шлях неподалік від рідного села Головчинців, де колись гнув спину на поміщика Пігловського, одружився з кріпачкою Марією Щербою, звідки розпочав свій шлях борця за справедливість і волю. Офіційна реляція Летичівського повітового суду 16 жовтня 1835 року з приводу вбивства Кармалюка свідчила: «Так закінчив життя своє уславлений лиходійствами Кармалюк, який був покараний три рази шпіцрутеном і три рази батогами, стільки ж разів утікав з каторжної роботи, непокоїв багато років тутешню округу, мав надзвичайні і навіть неймовірні майже зв'язки, який зробився, сказати можна, водрузителем усього зла і цим ввів багатьох простолюдинів у пагубну і в найбільшу навіть забобонну загальну про його сили і могутність думку» [1, с. 58].

Зрозуміло, що звістку про смерть ватажка можновладці сприйняли з радістю. Як свідчить церковний літопис села Коричинців-Шляхових, «Рудковский за убийство Кармалюка был лично вызван ко двору государя императора Николая Павловича, где имел личное свидание с императором и всемилостивейше награжден золотым перстнем с императорской короной» [2, с. 36]. У цьому ж документі зазначалося, що Кармалюк був похований у Летичеві – «поза кладовищем і без християнського обряду». Напевно, це було зроблено з відома церковної верхівки, бо ще в березні 1822 року летичівський протоієрей Григорій Левицький під час засідання комісії Літинського нижнього земського суду робив Кармалюкові «напучення духовне», виступаючи заодно з офіційними властями.

Окремі друковані матеріали про Кармалюка як історичну особу з'явилися ще в 60-х роках позаминулого століття.

Одним із перших це ім'я згадує краєзнавець М. Бідерман у листах з Поділля. Він, зокрема, заакцентовує благородство вдачі народного захисника й щире ставлення до нього трудівників [3]. Відомий дослідник сибірської каторги – письменник-етнограф С. Максимов – зазначав, що Кармалюк був широко знаний серед арештантів і засланців [4]. Про популярність славетного українця (особливо серед солдатів) не лише в Сибіру, а й в інших місцевостях Росії писав Д. Ахшарумов [5].

Викладач духовної семінарії М. Симашкевич у своїй книжці «Римское католичество и его иерархия в Подолии» (1872) потрактовує визвольницьку діяльність Кармалюка виключно як помсту польським панам-католикам за гніт над православним українським селянством. Автор не був добре обізнаний із фактичним матеріалом, а тому скористався лише польською енциклопедією, виданою 1863 року у Варшаві, і повторив помилки цього джерела. Зокрема, місцем народження Кармалюка названо село Коричинці, а початком боротьби – 1836 рік. На думку Симашкевича, саме шляхтичі «зробили» Кармалюка «державним злочинцем» і разом із поліційними

урядовцями жорстоко переслідували, глумлячись навіть над його прізвищем, називаючи Карманюком, тобто карманником, дрібним злодієм [6].

Думку М.Симашкевича підтримав і сучасник Кармалюка Ю. Олтаржевський, який у своїх спогадах зауважував, що «незвичайний розбійник» керувався «недосяжною на той час ідеєю соціальної реформи, точніше сказати, протестував проти гніту й насильства польських панів над беззахисним українським народом» [7, с. 371 – 372]. Характерно, однак, що цей автор натякає на нібито благополучне становище українського селянства після реформи 1861 року.

Журнал «Киевская старина» у березневій книжці за 1886 рік опублікував переклад нарису про Кармалюка, що належить перу польського історичного письменника Й. Ролле. Це – скорочений варіант белетризованої розвідки під назвою «Опришок». Тут уміщено, зокрема, коротку біографію Кармалюка, актуальну й дотепер, позаяк автор спирався насамперед на документальний матеріал. «Не з усних переказів ми черпали подробиці справи, але з актів кримінальної подільської палати, записаних на 9.375 аркушах», – писав він [8, с. 101].

І. Гуржій та О. Компан в історико-біографічному дослідженні про Кармалюка згадують нарис польського автора. Із їхнього погляду, Ролле не подав адекватної картини життя покріпаченого селянства, з середовища якого вийшов отаман. Засуджуючи діяльність ватажка, він спирався на поодинокі, другорядні факти. Так, у «суворому» тоні описано випадок зустрічі на лісовій дорозі якоїсь пані та її дочки із загоном Кармалюка. Розпитавши матір, чого навчали дочку в пансіоні, і довідавшись, що серед іншого вона вивчала танці, Кармалюк начебто наказав дівчині танцювати тут же, на дорозі. Після того, як дівчина виконала наказ, ватажок із миром відпустив «полонянок». Описуючи переляк обох жінок, Ролле обурюється «жорстокістю» Кармалюка. Утім, коли б подібний випадок насправді мав місце, то він був би невинним жартом порівняно з тими знущаннями, яких зазнавали українські селяни від панів. Не обмежуючись експлуатацією праці селянина-кріпака, поміщик фізично карав його за найменшу провину, а іноді – для потіхи. «В маєтку поміщика Абрамовича хлопчик-кріпак, що працював за лакея, прислужуючи панові під час обіду, розбив тарілку. Розлючений пан, схопивши нагайку, почав його бити. Вся кімната, де відбувалася ця дика сцена, була залита кров'ю катованого... Втомившись, поміщик наказав розіп'ясти вмираючого хлопчика під столом, на якому лежала розбита тарілка» [9, с. 12].

В архівах міститься багато справ «Об угнетении крестьян поміщиками». Разом із ними зберігаються справи з підсумковими річними звітами про самогубства селян після тяжких катувань. Із-поміж архівних матеріалів миколаївської доби часто трапляються справи з такими заголовками: «Про розбещене поводження володаря з селянськими дівками», «Про зґвалтування поміщиком Н. шести селянських дівчаток» тощо. Це є свідченням безмежної сваволі поміщиків. Робота для селянина була теж безпросвітною каторгою: «Найтяжчий для селян час – це були «уроки». Наставала косовиця – і на одного справжнього косаря відмірювалися покоси, і на його дружину, і на його дітей, якщо вони вже ходили на панщину. Під час жнив було те саме. І не раз траплялося бачити, що на двох-трьох десятинах, відміряних як «уроки» для всіх членів сім'ї, жне одна людина, чоловік або жінка; з понеділка до суботи вони не закінчували роботи, а з понеділка призначалися вже нові «уроки». На себе люди працювали тільки ночами» [10, с. 9]. Й. Ролле, окрім того, не розрізняв профанних грабіжників і селян, які взяли до рук зброю в оборону власного права на життя. Тим часом він сам не раз дивується, чому народ так високо цінував Кармалюка, називаючи своїм захисником. Треба думати, що місце і роль легендарного ватажка в історії українського народу Ролле цілком не міг усвідомити через свою ідеологічну заангажованість.

Вітчизняний історик Ф. Ястребов твердить, що Ролле оцінював діяльність Кармалюка з позицій польської шляхти – як кримінального злочинця, отамана шайки грабіжників, тому спотворив образ народного героя.

На думку українського літературознавця й фольклориста В. Тищенка, багатий фактаж, художня форма викладу привернули до роботи польського автора чималу увагу як його сучасників, так і наступників – передовсім істориків і письменників. Хоча Й. Ролле всіляко намагався переконати читача в об'єктивності, все ж твір його – наскрізь тенденційний. Польський історик суворо дотримувався архівних джерел, але документалізм у даному випадку не сприяв об'єктивності висвітлення подій, позаяк судочинці ставилися до народного месника вороже, фіксували події тенденційно, а свідченням людей, причетних до справи, не завжди можна було вірити [11, с. 137 –138].

Описи зовнішніх прикмет народного ватажка в судових актах зустрічаються дуже часто. Прикметно, що Кармалюк лише в поодиноких випадках змінював вигляд свого обличчя, тому його пізнавали дуже швидко. Наведемо для прикладу опис його зовнішності за одним із судових актів 1822 року: «Лет от роду 30, росту два аршина 6 вершков, лица круглого, носа умеренного. Волоса на голове, бровях и усах светлорусые, глаза голубые, бороду бреет. Говорит по-русски чисто; с рыжими на голове волосами» [12, с. 221]. Тоді ж дружина Кармалюка розповіла на суді, що в нього немає двох зубів, «которые он выбил, надеясь, что поэтому не возьмут в солдаты». У цьому ж судовому засіданні сам ватажок свідчив, що йому 30 років, але суддям здавалося, що більше («по лицу 36»).

А ось який опис знаходимо в журналі Подільського губернського управління, де йдеться про покарання Кармалюка та його побратима Д. Хрона: «Устин же, Михайлов сын, Карманюк, примет таковых: лет от роду 20, росту 2-х аршин 6,5 вершка, лица круглого, носа умеренного, волосов на голове, бровях, усах и бороде светло-русых, глаз голубых, бороду бреет, говорит по-русски чисто…» [2, с. 38]. У царських судах ставилися до зовнішніх прикмет підсудних уважно. Хоча й у цьому описі є принаймні дві помилки. За метрикою Устим – Якимович, а не Михайлович. Що ж до прізвища, то в офіційних документах Кармалюка (зі зрозумілих причин) уперто називали Карманюком.

Наведемо й характеристику ватажка, дану очевидцем Г.Риндиком з-під Кам'янця-Подільського (запис був здійснений І. Єрофеївим 1908 р.): «Дуже добрий був, що пішов би, здається, за ним у світ. Як сердитий, – блисне очима, то протне. Виразні очі були, сині. Був кремезний, дуже широкий у плечах. Голова стрижена «під макітру». Був прозорливець, розумів людей» [1, с. 58]. У численних судових актах наводяться прикмети Кармалюка, які багато в чому повторюють цей опис.

Легендарний народний герой був людиною міцного здоров'я, залізної волі, несхитної віри у справедливість своєї справи. Адже далеко не кожен зміг би знести ті тортури й катування, які витримав Кармалюк. Тисячі ударів шпіцрутенами і канчуками, триразове заслання до Сибіру, три втечі. Він подолав понад тринадцять тисяч верст, аби повернутися на рідну землю, щоб захищати скривджених і бідних, мститися гнобителям. Була ще й особиста драма – непогамована туга за дружиною та синами. Дружина ватажка також багато пережила. Так, у 1823 році за переховування чоловіка вона була засуджена до покарання п'ятдесятьма ударами різок і ув'язненням терміном на чотири тижні. Екзекуція відбувалася привселюдно – на міській площі в Літині, аби застрахати, упокорити селян.

І. Єрофеїв, автор історичного дослідження «До питання про Кармалюка», полемізує з Якимовичем щодо його бачення народного героя. Зокрема, Єрофеїв заперечує тенденційно негативні оцінки Кармалюка, дані на основі судових документів, вважаючи, що саме фольклорні твори про нього «часом відповідають дійсності».

І. Єрофеїв не лише схарактеризував особу Кармалюка, а й показав середовище, в якому він зростав, формувався. Чимало місця відведено з'ясуванню соціально-економічного становища тогочасного подільського селянства, акцентовано його рабське становище, повну залежність від волі як «своїх», так і чужоземних гнобителів. Окрім того, спираючись на документальні матеріали, дослідник відстежує особливості вдачі Кармалюка, його взаємини з родиною, побратимами. Викликає інтерес і його спроба з'ясувати родовід Кармалюка. По материнській лінії він походив із роду Одудюків. На одному з допитів свідків був оприлюднений такий факт: коли заарештованого отамана везли до тюрми, біля корчми, що знаходилася недалеко від села Васютинців, селянин Іван Одудюк назвав Устима по імені, посилаючись на родинні зв'язки. Одружений Кармалюк був двічі. Про першу дружину відомо лише те, що вона мала сина Івана й померла 1808 року, невдовзі після народження дитини. Від другої дружини (Марія Щерба) у Кармалюка було троє синів. Як свідчать судові акти, всі вони були схожі на батька.

Характерно, що І. Єрофеїв відкидає звинувачення ватажка в надмірній жорстокості, хоча й апелює до деяких негативних фактів (вчинок з Іваном Салом, низка вбивств орендарів). У зв'язку з цим слід пам'ятати, що, як свідчать документи, Кармалюк дуже часто обмежувався погрозами. Скажімо, рекрутка Марія свідчила на суді: Кармалюк забороняв їй говорити про зустріч із ним («наживеш смерти»); Костя Черківа отаман попередив на випадок, коли той надумає зрадити: «когда ты де меня узнаешь, сделаю с тебя красные сапоги» (натяк на смерть Івана Сала, якого було забито за відступництво – «по мщению»). Це лише деякі факти. У судових актах зафіксовано ще чимало відповідного матеріалу. Дослідження І. Єрофеїва, на жаль, залишилося незакінченим [12]. Слід завважити, що ще в середині XX століття історична наука не могла похвалитися жодною ґрунтовною монографією про життя та діяльність подільського месника. Лише після смерті Сталіна історики і літератори одержали можливість доступу до більшості архівних документів.

Звичайно, численні селянські повстання, в тому числі рух, очолюваний Устимом Кармалюком на Поділлі, мали переважно стихійний і загалом неорганізований характер. Селяни не мали політичної програми дій, не ставили завдання цілковитого знищення існуючого феодально-кріпосницького державного ладу, самої основи експлуатації, національного гніту. Проте це жодною мірою не применшує значення руху під орудою Кармалюка в історії нашої країни насамперед тому, що він, поза сумнівом, мав національно-визвольний характер і був продовженням гайдамаччини. Ім'я уславленого народного ватажка тривалий час було символом нескореності, волелюбності українців. Упродовж понад двадцяти років мобільні загони месників, очолювані ним, здійснювали сміливі напади на панські фільварки, гнізда шкуродерів-орендарів, адміністративні осередки завойовників-окупантів.

Навіть донині діяльність Кармалюка залишається найменш висвітленою історичною наукою і найбільш міфологізованою в історіографії. Пріорітет у негативній атестації боротьби під проводом Кармалюка належить польським історикам (Й. Ролле). Стихійними заколотами «черні» вважали визвольні потуги кармалюківців і російські історики (С. Соловйов, Г. Померанц). На польські або російські стандарти спиралися часом і деякі вітчизняні дослідники. Радянські історики (Ф. Ястребов, С. Якимович, І. Гуржій, В. Голобуцький) змушені були свідомо замовчувати істинні мотиви визвольної діяльності Кармалюка, надаючи їй передовсім антифеодального, соціального спрямування. Об'єктивну (хоча й не вичерпну) оцінку руху знаходимо в дослідженнях В. Антоновича, В. Вериги, М. Грушевського, О. Єфименко, П. Лаврова, Ю. Олтаржевського тощо.

Одним із останніх літературних творів про діяльність Устима Кармалюка є твір

Ігоря Лагунова «Серце Кармалюка» (Драматична поема у 30 сценах), що побачив світ 2003 року. Твір можна охарактеризувати як розважальний, спрямований на те, щоб зацікавити читачів тими перипетіями, які висвітлюються у поемі, але, в свою чергу, він має низку невідповідностей з історичною дійсністю, і відзначається необізнаністю автора в літературознавчій термінології. Якщо звернути увагу на те, як автор визначив жанр свого твору, то виникає питання, на якій підставі він назвав твір драматичною поемою.

Проте оригінальною є інтерпретація подій, що пов'язані з ім'ям головного героя. Оповідь починається із нагородження російським царем Миколою І шляхтича Рудковського за вбивство Устима Кармалюка. У цій сцені автор відтворив образ уже померлого на той час подільського месника, в якому було втілено головну думку усього твору: «Я в народе, а народ бессмертен. Он дает мне силы, и в этом счастье, иного не желаю» [13, с.7]. Далі події описуються із того моменту, коли парубок активно почав проявляти спротив пану. І. Лагунов фрагментарно подає шлях боротьби У. Кармалюка, звертаючи увагу на маловідомі факти з життя героя, а то й вдаючись до художнього вимислу. Знахідкою автора є згадка про зв'язки Кармалюка із циганами, які показані не такими, якими звикли їх бачити читачі. Цигани тут показані як благородні, добрі та гостинні люди. Не менш важливим є віщування циганки про долю, яка чекає Кармалюка. Утікши від рекрутчини, Кармалюк не мав наміру розгортати масштабне повстання, та циганське пророкування здивувало його, але не злякало, підштовхнувши до активних дій: «Широкий шлях стелиться, маєш робити три великих переходи, багато буде тобі перешкод, але вогонь вийде переможцем! Стережись підступності жіночої, будеш мати від них лихі вісті!... Ти ще не був в жіночих лабетах, вогонь вогонь гасить. Знай, що твій останній день прийде від жінки, але твоя душа може бути спокійною, ти не вчиниш зла дарма, твої вороги будуть тебе ненавидіти, але до того часу, поки не зроблять з святого хреста кулю і не освятять її, тобі все байдуже!» [13, с. 35]. Вказівка на зброю, якою можна вбити месника є суто фольклорним.

Загалом весь твір не відповідає історичній достовірності. Автор вдається до фольклорної інтерпретації діяльності Устима Кармалюка, не замислюючись над історичною достовірністю подій. Основним завданням автора є показ національної та соціальної несправедливості того часу, що підсилюється залученням образів польських і російських панів, котрі відзначилися своєю надзвичайною жорстокістю і винахідливістю у вигадування тортур, які застосовувалися для знущань із кріпаків. Ставлення до українського народу, зокрема, яскраво показане у діалозі поміщиків про українських дівчат:

«Балакін. …Досконале, хлопское сословие должно знать место. Однако, господа, хлопки довольно смазливые бестии, доложу?..

Янчевський: Це вже доведено не одним. Байстрят доволі!..» [13, с. 12].

Історична тематика – від козацьких літописів до сучасних історичних творів – посідає помітне місце в українському письменстві. Митці повсякчас прагнули художньо осмислити найважливіші віхи історичного буття народу. Саме тому наша література має в своєму арсеналі справді поважну кількість високохудожніх творів на історичну тему. До осягнення минулого співвітчизників зверталися Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Богдан Лепкий та інші. Помітний внесок в українську історичну романістику належить Павлові Загребельному, Роману Іваничуку, Юрію Мушкетику, Дмитру Міщенку, Миколі Вінграновському, багатьом іншим белетристам.

Чільне місце у вітчизняній історичній літературі належить творам про національно-визвольну боротьбу українського народу. Національне й економічне гноблення породжувало народний спротив, найпотужнішими виявами якого були

козаччина, гайдамаччина, опришківство і, поза сумнівом, визвольницька діяльність Устима Кармалюка. Остання спрямовувалася проти польського панства, яке встановило свій лад в Україні. Та в діяльності легендарного отамана вбачаються не лише соціальні мотиви, а й прагнення звільнити народ від чужоземної влади, яка пригнічувала великий етнос.

Епітет «легендарний» стосовно Кармалюка варто розуміти буквально. Ще за життя героя складалися легенди та пісні, а обсяг художніх творів про нього в десятки разів перевищує обсяг документальних джерел.

Офіційна історіографія тривалий час замовчувала справжню історію народу, підганяючи її до потреб «загребущих сусідів», які здійснювали антидержавну політику щодо України. Огляд історіографічних джерел про національно-визвольну боротьбу під проводом Устима Кармалюка дозволяє виокремити три точки зору в її трактуванні: польську, російську й українську. Українські історики (М. Грушевський, Є. Черкаський, І. Єрофеїв, І. Гуржій та інші) відстоювали народний погляд на діяльність ватажка, тому їхні спостереження розходяться з трактуванням польської та російської історіографій, де висвітлення подій мало тенденційний характер, бо виправдовувало політику загарбників.

Представник польської історичної науки XIX століття Й. Ролле в своєму белетристичному нарисі описав Устима Кармалюка з погляду польської шляхти, показавши його кримінальним злочинцем, ватажком зграї грабіжників, цілком спотворивши діяльність народного героя. Проте у своїй тенденційній роботі автор мусив віддати належне й історичній правді. Тоді постать Кармалюка постає перед читачем у її справді героїчному вигляді. Саме від Ролле довідуємося про безкорисливість отамана, його надзвичайне завзяття в боротьбі з панами, любов до України тощо. У російській, а згодом і радянській історіографії діяльність Кармалюка пов’язувалася з декабристським рухом. Ізчаста українського героя порівнювали з Омеляном Пугачовим, який вважався «власть імущими» розбійником і бунтівником (С. Соловйов, І. Померанц). Радянські історики (Ф. Ястребов, С. Якимович, І. Гуржій, В. Голобуцький) змушені були свідомо замовчувати істинні мотиви визвольної діяльності Кармалюка, надаючи їй передовсім антифеодального, соціального спрямування. Із відомих причин українські історики були обмежені в трактуванні перебігу минулих подій, повинні були оминати гострі кути в потлумаченні численних реалій (О. Бойко, О. Скиба та ін.). Україна довго чекала слушного часу, щоб почути правду про визвольну боротьбу Устима Кармалюка та його товаришів у XIX столітті на Поділлі. Лише після Другої світової війни відкрилося багато фактів із його життя, діяльності, які раніше замовчувалися. Нині постать Кармалюка в історії України стоїть на одному рівні з визначними борцями за національну незалежність.

Твір І. Лагунова можна розглядати як данину традиції, оскільки відсутність історичного підґрунтя свідчить лише про те, що цікавою для сучасного читача може бути лише вигадка, яка черговий раз підтверджує легендарність героя.

Список використаної літератури

1. Стахович В. Ім’я, навіки овіяне славою / В. Стахович // Людина і світ. – 1985. – № 10. – С.54 – 59.
2. Голованенко В. За кривду людську / В. Голованенко // Наука і суспільство. – 1985. – № 10. – С. 36 – 38.
3. Бидерман М. Из Каменец-Подольской губернии. Письмо 1. / М. Бидерман // День. – М., – 1861. – № 4. – С. 13 – 15.
4. Максимов С. В. Сибирь и каторга: В 3 ч. Ч.1. Несчастные / С. В. Максимов. – Изд. 3-е. – СПб.: Изд. В. И. Губинского, 1900. – 487 с.
5. Ахшарумов Д. Из моих воспоминаний / Д.Ахшарумов. – СПб, 1905. – 244 с.

6. Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии / М. Симашкевич. – Каменец-Подольский, 1872. – 460 с.
7. Олтаржевский Ю. Воспоминания старожила о Кармелюке / Ю. Олтаржевский // Киевская старина. – 1886. – Т. XV. – С. 371 – 378.
8. Ястребов Ф. Повість про Кармалюка / Ф. Ястребов // Молодий більшовик. – 1941. – № 2. – С.99 – 103.
9. Єрофєєв І., Лавров П. Устим Кармалюк. Зб. Документів / І. Єрофєєв, П. Лавров. – 1948. – 168 с.
10. Гуржій І. О., Компан О. С. Устим Кармалюк: Історико-біографічний нарис: До 125-річчя з дня смерті/ І. О. Гуржій, О. С. Компан. – К.: Рад. школа, 1960. – 80 с.
11. Тищенко В. І. Устим Кармалюк в історичній літературі/ В. І. Тищенко// Український історичний журнал. – 1974. – № 6. – С.137 – 140.
12. Єрофіїв В. До питання про Кармалюка (Родина та родичі Кармалюка) / В. Єрофеїв // Червоний шлях. – 1924. – № 8 – 9. – С.213 – 223.
13. Лагунов І. Серце Кармалюка: Драматична поема у 30 сценах / І. Лагунов. – Жмеринка, 2003. – 127 с.

Стаття надійшла до редакції 12 квітня 2012 р.

L. Romanenko

HISTORICAL TOPICS IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE (ON THE WORKS OF PODILLYA LEADERS OF PEOPL'S AVENGERS – USTIM KARMALUK)

The article is the analysis of contemporary works of famous nineteenth century Podolski national avenger. The image Ustim Karmaluk widely represented in modern Ukrainian literature of historical themes, and dramatic works, but his artistic interpretation differs from the interpretation of this theme in the works of writers of XIX - XX centuries. Ustim Karmaluk in I.Lahunova variations, in particular, appears as a purely folk image that represents your age, times of struggle for freedom of the Ukrainian people for liberation from the yoke of Ukrainian, Polish and Russian landlords.

УДК821(477.7=14) (045)

К. Г. Сардарян

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ГРЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ ПРИАЗОВ'Я (А. ШАПУРМИ, Л. КІР'ЯКОВА)

Стаття присвячена дослідженню особливостей літературної спадщини румейських поетів А. Шапурми, Л. Кір'якова. Автором досліджено витоки творчості грецьких літераторів, висвітлено тематичну спрямованість, підкреслено, що грецьким поетам Приазов'я був близький творчий досвід Т. Шевченка. У статті вказано на наявність в ліриці таких мотивів, як любов до Батьківщини, підвищений інтерес до долі свого народу, роль поета у житті суспільства.

Ключові слова: *література греків Приазов'я, поетична творчість, джерела творчості, мотив, зв'язок з фольклором, українська література.*

Після здобуття Україною державної незалежності здійснено чимало спроб трактування й переосмислення спадщини приазовських греків, однак загальна картина літературного розвитку України буде неповною, якщо поза увагою залишити